

Met De Witte door Zichem



**de Merode
landschapspark**

laat je leiden langs
kastelen en abdijen

COLOFON

Uitgave

VLM en stad Scherpenheuvel-Zichem

VLAAMSE
LAND
MAATSCHAPPIJ



Vlaamse
overheid



Scherpenheuvel-
Zichem

Uitwerking beleefroute

Bureau Niche



Tekst

Bureau Niche

Illustraties

Bureau Niche (Jenny van Herrewegen)

Vormgeving/Lay-out

OptimaForma (Jane Klein)

Stads promotie Scherpenheuvel-Zichem

Bronnen

Heemkring Averbode

Gidsenbond Scherpenheuvel-Zichem

VLM

Stad Scherpenheuvel-Zichem

Werkgroep erfgoed

Uitsnede uit de kaart van Jacob van

Deventer (1560), kaart 66, Sichenen

(Koninklijke Bibliotheek KBR)

Zichem in de goedereninventaris van de
abdij van Averbode, 1650-1680, opgesteld
door Cornelis Lowis (Rijksarchief Leuven)

Digitale versie van de Orthofoto's,
middenschalg, kleur (Informatie
Vlaanderen, 2017)

Afbeeldingen

VLM, Visit Scherpenheuvel-Zichem



Het station Vertrek

Dag wandelaar!

Ben je speciaal voor onze stad naar hier gekomen? Een heel goed plan!

Ons stadje is prachtig! Er staan een paar bijzondere gebouwen: de kerk, de watermolen en de Maagdentoren. Wat een reus is dat! Maar wat ik zelf het allermooist vind, is toch wel de Demer, die snelstromende rivier waarin we bijna elke dag zwemmen. En natuurlijk de Demerbroeken waar je zo fijn kunt ravotten en wegdromen.

Loop maar snel door in de richting waarheen ik wijs, want je gelooft me toch pas als je het met eigen ogen gezien hebt. Veel plezier!



ZICHEM AAN DE DEMER

De Demer is een prachtig kronkelende rivier. Je kunt haar op de plek waar we nu lopen nog niet zien. Maar zonder deze rivier zou Zichem nooit een stad van betekenis zijn geworden.

Hoe het begon: op het einde van de 11de eeuw werd Zichem waarschijnlijk al een stad. Maar helemaal zeker weten we dat pas vanaf 1212. Toen noemde Hertog I van Brabant, Zichem als één van zijn oudste steden.

Tot op het einde van de 13de eeuw bleef Zichem rechtstreeks afhankelijk van de hertog van Brabant. In 1284 gaf hertog Jan I een aanzienlijk deel van het hertogdom in leen aan zijn jongere broer Godfried.



Goedereninventaris van Abdij van Averbode 1650-1680

Vanaf toen braken er voor Zichem gouden tijden aan. De heerlijkheid Zichem werd uitgebouwd tot een vestingstad. De rivier werd rechtgetrokken waarna, de nieuwe Demer dwars door de stad, langs de markt stroomde. Het vervoer van goederen over het water werd zo makkelijker gemaakt. De lakenhandel profiteerde hiervan en maakte Zichem in de tweede helft van de 14de eeuw tot een welvarende stad.



Met De Witte door Zichem



In WITTES HOEKJE vind je leuke opdrachten over de plaats waar je bent.

Op acht plekken langs de route lopen we de kans een vroegere bewoner tegen het lijf te lopen die ons meer kan vertellen over de geschiedenis van die locatie.



Zwerf samen met mij door Zichem en ontdek al het moois van deze stad aan de Demer. Onderweg zullen we vast en zeker een paar avonturen beleven want bij mij gaan de dingen meestal anders dan van tevoren het plan was.





'T TRAINKE

Het station in Zichem werd geopend in 1865. Vanaf 1894 kreeg het spoor een aftakking naar Scherpenheuvel. Over dit nieuwe spoor, dat lag op de plek waar we nu wandelen, reed 't *trainke*, spoorlijn 30. 't *Trainke* bracht veel bedevaarders naar Scherpenheuvel. In 1974 werd deze aftakking gesloten en een deel van de rails verwijderd. In 2007 werd het laatste deel van de sporen opgebroken en opengesteld voor wandelaars en fietsers. Op deze manier kregen zij een mooie, rechtstreekse verbindingroute tussen Zichem en Scherpenheuvel.



't *Trainke* reed zo langzaam dat de mensen er soms gewoon achteraan liepen. Wandelen is tenslotte gratis! Ze hielden liever geld over voor een pint in 't café! Zeg, jij bent toch zeker ook sneller dan ons *trainke*? Laten we dat hier eens testen.



Zie je 't *trainke* over de brug rijden? Als we even een sprintje trekken, kunnen we nog net mee. Zoek een plekje bij het raam en trek een zo gek mogelijk gezicht naar de mensen die de trein gemist hebben.

De klak

Op een prachtige dag zat ik samen met mijn vader in de trein naar Diest om een nieuwe klak voor mij te kopen. Zag ik me daar toch een heel mooie, glimmend zwarte klak in de trein naast mij!



Je moet geduld hebben en het juiste moment afwachten...

Toen onze trein eindelijk ging rijden... was de klak van mij!



Arme meneer! Hij was nog kaal ook!

En arme ik. Want ik moest van mijn vader de gestolen klak die veel te groot was de hele dag ophouden!





De Maagdentoren

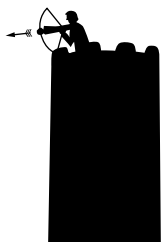
GESCHIEDENIS

DE ZICHEMSE REUS

Daar staat hij dan: de Maagdentoren! Je hebt hem vast al van ver gezien, het herkenbare beeld van Zichem! Hij is maar liefst 30 meter hoog en heeft een diameter van 14,8 meter. Van op afstand al imposant, maar helemaal indrukwekkend als je ernaast staat. Of nog beter... erbovenop! De toren is hoogstwaarschijnlijk gebouwd als statussymbool en daarnaast ter verdediging van het hertogdom Brabant. Iedereen in de wijde omtrek kan de toren zien staan en omgekeerd kun je vanaf hier de vijand al van ver zien aankomen!

De geschiedenis van de Maagdentoren begint einde van de 14de eeuw. Reinier II van Schoonvorst kreeg van zijn vader de stad en de heerlijkheid Zichem met enkele eromheen gelegen kleinere dorpen. Het gebied kreeg de naam Land van Zichem. In die periode zorgde de bloeiende lakenhandel in heel Brabant voor een ongekende economische groei en welvaart. Zichem was hierdoor in staat om verschillende prachtige gebouwen op te richten. De lakenhal, de kerk en het gasthuis. Bovendien verhoogde hij de stadswallen en verfraaide hij de waterburcht. Omstreeks 1383 liet hij de Maagdentoren bouwen op het kasteeldomein.

DE TOREN IN GEBRUIK



VERDEDIGINGSTOREN



GEVANGENIS



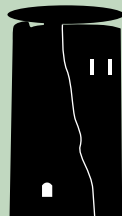
ROMANTISCHE RUÏNE



KOEIENSTAL



INGESTORT



HEDEN

Eind 13de eeuw – begin 14de eeuw

Rechtstrekken van de Demer, bouw van de waterburcht en aanleg van de stadswalling.

Ca. 1383

Bloeiperiode van de lakenhandel. Bouw Maagdentoren en verhogen van de stadswallen.

21 februari 1578

De Val van Zichem. De stad wordt platgebrand, de Maagdentoren wordt zwaar beschadigd en de waterburcht wordt vernield.

Eind 16de eeuw

Op de restanten van de waterburcht wordt het Oranjekasteel gebouwd.

1859

De Belgische overheid koopt de Maagdentoren voor 2000 frank, het Oranjekasteel blijft privébezit (tot heden).

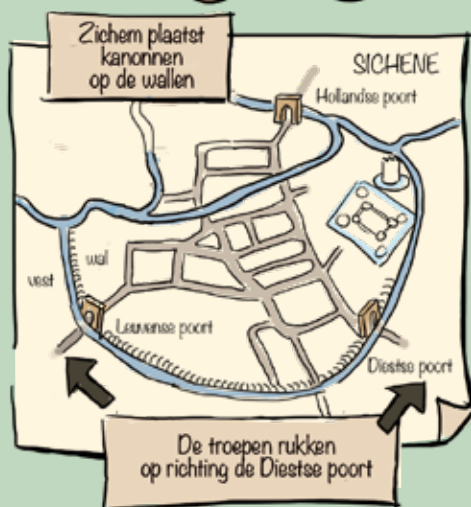
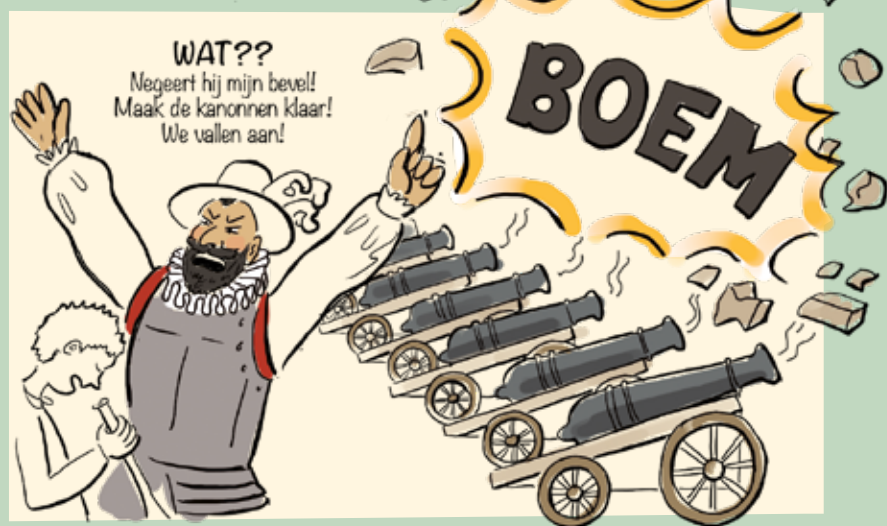
1 juni 2006

De Maagdentoren stort gedeeltelijk in.

13 september 2015

De Maagdentoren wordt na restauratie opnieuw geopend voor publiek.

De val van Zichem





In de namiddag stormden de Spaanse troepen via een bres in de vesten de stad binnen.



Zichem wordt verwoest en aan beide zijden vallen veel doden



200 mannen trekken zich terug in de burcht...

...de rest wordt omgebracht tijdens hun vlucht

Julie zijn overgeleverd aan de gratie van mijn soldaten!

Wij wensen ons over te geven aan jou Farnese. Niet aan je soldaten!



Een vreselijke slachtpartij volgt... De soldaten worden in de Demer gesmeten en verdrinken.



Jan van Lier zelf wenst onthoofd te worden in plaats van opgehangen. Als dat geweigerd wordt springt hij van de toren.

Helaas overleeft hij de val...

... en ontkomt niet aan de strop.



Het verhaal gaat dat **JAN VAN LIER**, in plaats van te biechten, vóór zijn ophanging graag nog het portret van zijn vrouw wil zien en kussen. Wat een held!

Wat een kolos!



Hemeltje lief,
dit gaat helemaal de
verkeerde kant op!

Oh knappe soldaat
u bent mijn held!

De maagdentoren van binnen

4

SLAAPVERTREK

De bovenste verdieping was veel lager dan de twee ruimtes eronder. Men neemt aan dat dit de slaapkamer was. Met slechts één haard was het een minder aangename ruimte om overdag te verblijven.

3

WOONKAMER

Deze achthoekige ruimte is net als de ontvangstruimte voorzien van een gotisch ribgewelf. Er waren zeven lampnissen aanwezig om de ruimte te verlichten en twee kleine haarden. Ook was er op deze verdieping een latrine (toilet). De plek hiervan is nog zichtbaar in de buitenmuur.

2

RIDDERZAAL

Via een brug over de gracht kwam je de donjon binnen in de ontvangstruimte. Duidelijk het grootste en mooiste versierde vertrek in de toren. Twee grote nisvormige haarden zorgden ervoor dat deze verdieping behaaglijk warm was. Wel prettig voor het bezoek!

1

KELDER

Deze eenvoudige ronde ruimte met koepelgewelf en weinig daglicht deed dienst als opslagruimte. Ze was bereikbaar via een luik in de ontvangstruimte.

Liefste Rosita,
ik kom u redden
uit de toren!



Durf jij de uitdaging aan?
Beklim dan nu de Maagdentoren en tel de trap treden van de toren! Bovenaan de trap hangt een bordje met daarop het juiste aantal.



Moe van het beklimmen van de toren?
Nog even doorlopen en dan zie je aan je rechterhand een zitkuil. Hier kun je uitrusten met uitzicht op de Maagdentoren. Maar pas op... weet wel dat je je nu op het vroegere geuzenkerkhof bevindt!

Op deze plek kun je ervaren hoe dik de muren van de toren zijn. Loop maar eens tussen de maatbalken door de zitkuil in. De lengte van de balken geeft de dikte aan van de muur!



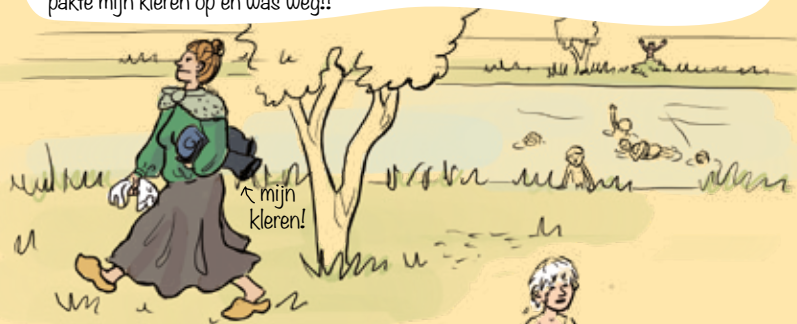
HET GEUZENKERKHOF

Waar laat je geuzen, moordenaars en andere ongelovigen na hun dood? Toch zeker niet op de begraafplaats waar de 'goede' mensen liggen! Daarom is in 1654 het geuzenkerkhof aangelegd op een braakliggend grasveld achter de ruïne van het gasthuis op de markt.

De begraafplaats is nooit ontneukt. Het verhaal doet de ronde dat een onderwijzer die lesmateriaal nodig had, weleens een paar centen en goede cijfers beloofde aan leerlingen die hem een schedel of een been bezorgden. Dat was snel verdiend! Gewoon even graven op het geuzenkerkhof en klaar!

Zonder kleren

Zwemmen in de Demer deden we het liefst elke dag! Zo ook op die middag, nadat ik ervoor had gezorgd dat ze thuis veel te zoute patatten te eten kregen. Dat had ik beter niet kunnen doen... Daar was moeder! En ze was BOOS, ze pakte mijn kleren op en was weg!!



Je zult wel snappen dat ik me kapot schaamde toen ik in mijn blootje naar huis moest lopen!





Het marktplein

LAKENHANDEL DOET ZICHEM BLOEIEN

Zichem werd groot dankzij de lakenhandel. De bloeiperiode lag in de tweede helft van de 14de eeuw. De wol werd over de Demer aangevoerd, door de Zichemse vrouwen tot draad gesponnen en door de mannen tot laken geweven. Daarna werden ze in de lakenhal verhandeld.

Bij verkoop werden de lakens voorzien van een zegel. Zegels uit Zichem zijn teruggevonden tot in Sint-Petersburg, Moskou en andere belangrijke grote Europese steden. In de loop van de 15de eeuw verplaatste de lakenhandel zich naar Engeland. De Demer blijft tot aan de opkomst van auto en trein een belangrijke rol spelen voor het transport van goederen.

TOLMEESTER MAG IK OVERVAREN, JA OF NEE?

Als je handel dreef met Zichem was je boot van tol vrijgesteld en mocht je de snelle route door de stad nemen. Wilde je alleen voorbij varen, dan moest je over de Oude Demer en betaalde je tolgeld in het tolhuis op de markt. Een gezellige plek waar je als vrachtrijder of schipper kon overnachten en waar ook de gilde van de scheepstreckers haar thuishaven had.

GESCHIEDENIS

1362

Op het plein wordt een jaarmarkt ingesteld (deze duurde maar liefst acht dagen).

Eind 14de eeuw

Onder impuls van de lakenhandel zorgde Reinier II van Schoonvorst voor de bouw van de lakenhal en het gasthuis.

21 februari 1578

Zichem wordt verwoest. Tot die tijd stonden voornamelijk houten en lemen huizen rond de markt. Na de Val van Zichem wordt dit allemaal terug opgebouwd. Dit gebeurt gedeeltelijk met ijzerzandsteen van de waterburcht.

1617

Bouw van het tolhuis.

1920

Aanplanting van een park op het marktplein en plaatsing van het oorlogsmonument.

2006

Luisteraars van Radio 2 roepen het marktplein uit tot het mooiste marktplein van Vlaams-Brabant.



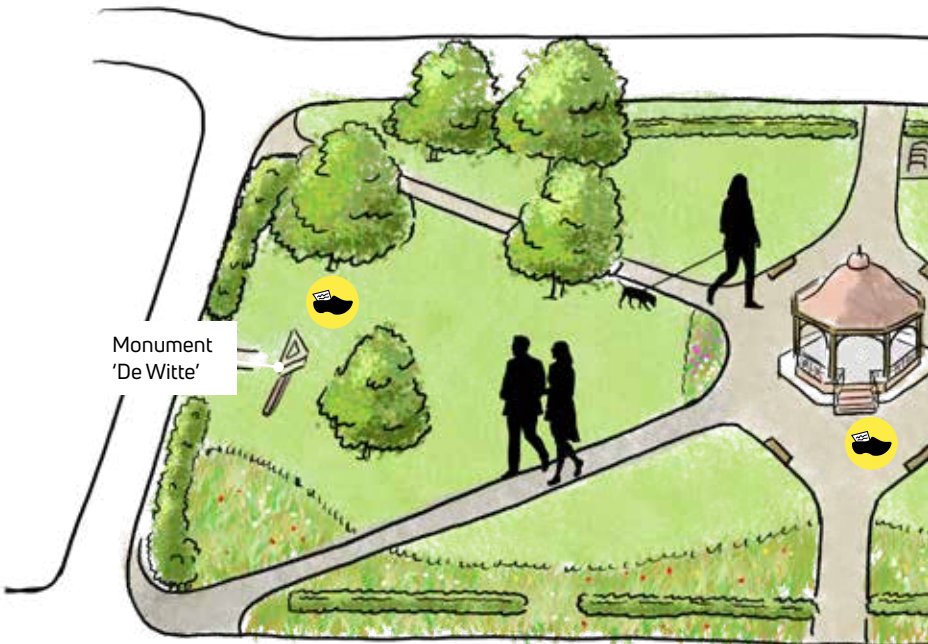

Zeg wandelaar,
heb jij eigenlijk
net wel tol betaald
toen je langs
mij liep?



De markt

HANDIG DIE DEMER!

De lakenhal, de brandpoort, brouwerijen en cafés lagen alle aan de noordkant van het marktplein, grenzend aan de Demer zodat het water van de Demer gebruikt kon worden.



Monument
'De Witte'



HET OUD GEMEENTEHUIS

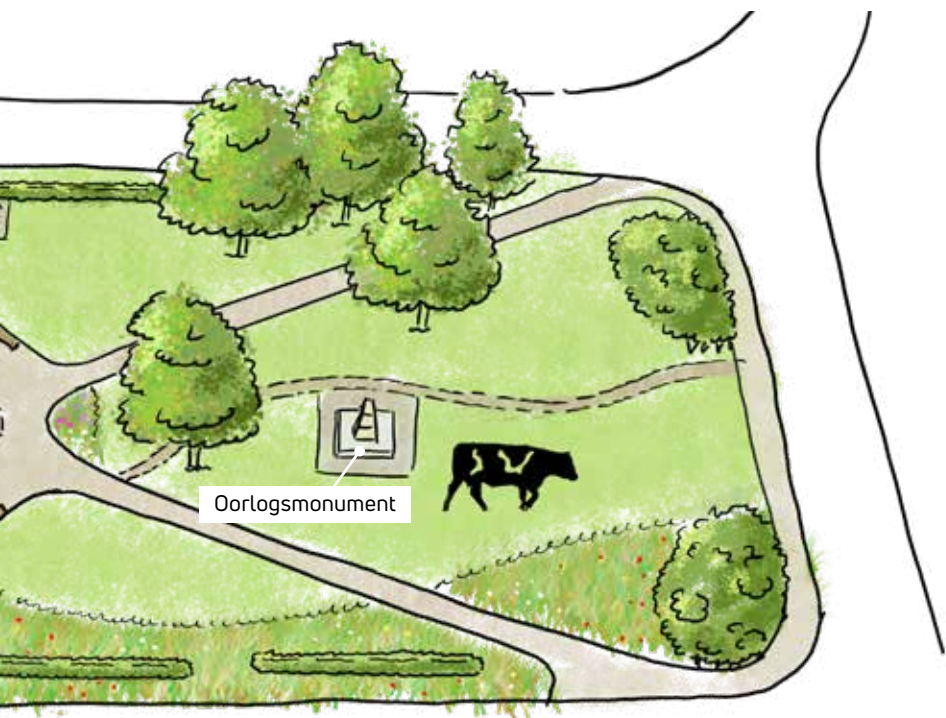
Op 26 februari 1920 nam het schepencollege de beslissing tot het "herschappen van de markt in een perk". Ook de Zichemnaren wilden een echt stadspark: geometrisch opgebouwd en met bollen en kegels afgezoomde grasperken. Twee paden verbinden diagonaal de hoeken van de markt. De korte as is gericht op het oude gemeentehuis van Zichem. Op het centrale kruispunt van de paden werd nadien een zeshoekige muziekkiosk gebouwd, onmisbaar in elk stadspark.



DE DRIES

Heel vroeger was het marktplein, waar we ons nu bevinden, een zogenaamde dries. Een open stuk gras, waar het vee in de wintermaanden en op momenten dat er gevaar dreigde, mocht grazen. In de zomermaanden werden de koeien naar weidegronden

buiten de stad gebracht. Rondom de dries stonden houten en lemen boerderijen en huizen. Na de Val van Zichem in 1578 herbouwt men deze huizen in steen op de fundamenten van de middeleeuwse stad. In 1920 werd de dries omgevormd tot park.



Oorlogsmonument



HET TOLHUIS

Dit is het oudste nu nog bestaande stenen huis van Zichem en kreeg de naam 'Het Witte Paard'. In de gevel zijn zes kanonsballen ingemetseld als herinnering aan de slag om Zichem van 21 februari 1578. Kan jij ze vinden?

Wij, Heeren van Zichem

Lang geleden, toen Zichem net bestond... .. graasden er koeien op de markt.



1362

Keizer Karel IV schonk Zichem een achtdaagse jaarmarkt.



Ok, nu hebben we een jaarmarkt, nu zullen we hem gebruiken ook!

Oorlogen en twisten zorgden ervoor dat de markt verdween, tot...

Verordening 1383

Iedereen is verplicht om zijn koopwaar ten minste één dag op de markt in Zichem aan te bieden alvorens deze buiten het land te verkopen!

van: Reinier II van Schoonvorst

1499

Engelbert II van Nassau heeft een goed idee!

Laten we in Zichem elk jaar een driedaagse markt houden op een vast moment!



Maar ook deze markt hield geen stand...

1769

Tot een paar Zichemnaren actie ondernemen om de jaarmarkt in ere te herstellen.



Zo'n jaarmarkt zou wel plezant zijn he mennekes!

Jazeker!
Laten we een brief schrijven met ons verzoek aan de Staten van Brabant!

Laten we beginnen met 'Wij, Heeren van Sichem...



en dit is wat ze ervan maakten

Wij, Heeren van Sichem,
Wij richten
U lieden der
Brabantsche Staeten,
† Versoek ons toe te laeten,
een jaermerck te stighen.

Helemaal top!
Wij Zichemnaren
zijn tenslotte oock Heeren!

Haha, ze denken dat ze heel wat zijn daar in Sichem!



Nou, dat leren we ze wel even af!



Als Ghi Heeren sijt
En whij lien
Sal er te Siche
Gheen marct gescien!

En zo... kreeg Zichem niet de gewenste jaarmarkt...
Maar was wel de titel geboren voor het later zeer succesvolle tv-programma Wij, Heeren van Sichem.





Kennelijk vonden ze mij zo speciaal en belangrijk dat ze hier op de markt een groot kunstwerk over mij hebben neergezet! Je kunt erop zitten maar veel leuker is het om mijn avonturen die erop staan te bekijken!



Neem een kijkje in de muziekkiosk. Zie je die verhoging in de vloer? Ga erop staan en spring op en neer. Daar klinkt het lied 'De mennekes van plezier'! Zing maar mee zo hard als je kunt!



WIJ ZIJN DE MENNEKES

Bij de opname van het verkiezingsbal voor het feuilleton 'Wij, Heren van Zichem', barst er in het café spontaan een dorpsfeest los. Het lied 'De mennekes van plezier' (lied van het Sint-Sebastiaansgilde uit de Kadril van Zichem) wordt hiermee de begintune van de beroemde tv-serie.

*Wij zijn de mennekes van plezier
Zichem dat is boven
Zichem dat is boven
Wij zijn de mennekes van plezier
Zichem dat is boven
En wij zijn hier...*

*Hop Marjanneke,
koopt een kinneke,
tegen vastenavond,
Hop Marjanneke,
Koopt een kinneke,
Tegen carnaval...*

De peren van de witte

Meneer pastoor kwam de klas binnen tijdens de catechismusles en begon met overhoren.

Ik legde bliksemsnel mijn boek achter de rug van Dries. Fluisterde hem toe dat hij 1,2,3 peren van mij kreeg als hij stokstijf stil bleef zitten. En daar had je het al...

He, wittekop, wat zijn de 7 werken van barmhartigheid?



de hongerigen spijzen,
de dorstigen laven,
de naakten kleden, ...

Ik las ze achter
elkaar op!

Waar blijven mijn peren nu?

Hier heb je je
peren! Deze moet
je niet knabbelen.





DE LEGENDE VAN EUSTACHIUS

Patroonheilige van de kerk en de parochie is Sint-Eustachius, over wie de volgende legende bestaat:

Heel lang geleden was Eustachius kapitein van de Zichemnaars. Toen de vijand op een slechte dag de stad wilde innemen, liet hij alle grote mosterdpotten van de stad op de vesten leggen, met de opening naar het veld toe. De vijand, die dacht dat het kanonnen waren, vloekte een keer of drie en verdween met de staart tussen de benen.

DOOPVONT

Eén van de grootste kunstschaten van de kerk is ongetwijfeld de geelkoperen doopvont van Nicolaas Coopmans. Ze verkeert nog in haar oorspronkelijke staat. Alleen het deksel werd helaas tijdens de Spaanse inval in 1578 gestolen.



Nog waardevoller dan de doopvont, is het glasraam van het hoogkoor. Dit raam is in de Lage Landen het oudst geschilderde brandglasraam dat nog in een kerk wordt bewaard. Het werd geschonken door Reinier II van Schoonvorst bij de afwerking van het koor in 1387.

GESCHIEDENIS

Voor ons zien we de Sint-Eustachiuskerk. Een imposant gebouw, volledig opgetrokken uit ijzerzandsteen.

Ca. 1300

Start van de bouw van de kerk met de toren in ijzerzandsteen.

1387

Renier II van Schoonvorst schenkt drie glasramen voor het koor.

1557

De voltooiing van de bouw van de kerk.

1851-1916

Zuster Maria Hyacintha is vanaf 1873 moeder-overste. Zij sticht de school in Zichem. Een kruis aan de achterkant van de kerk herinnert aan Moeder Cent.

1944

Pastoor Bergmans verwijdert één van de drie glasramen tijdens de oorlog. Kort daarna vernielt een inslag van een vliegende bom de omgeving en een stuk van de kerk, onder andere de twee andere glasramen van het hoogkoor.



De heiligenbeelden



Ach wat, ik vraag gewoon onze eigen Dorreke. Een raam of een beeld schilderen maakt toch geen verschil!



He Dorreke, zou jij onze heiligenbeelden willen schilderen?

He, wat? Ikke?
Ik ben niet eens een echte schilder!



Ja, maar ik weet dat je het kan. Als ik je vertel welke kleur waar moet komen.

Hmmm, ik weet 't niet hoor. Het zijn wel heiligen he. Als ik het verpruts vergeeft Onze-Lieve-Heer het mij nooit.

Integendeel! Als je het doet ga je na je dood rechtstreeks naar de hemel!

Ok, in dat geval ga ik aan de slag!



Mijn naam is **DOMENICUS MINTEN**, door de Zichemnaren pastoor Munte genoemd. Ik was pastoor van deze kerk van 1877 tot 1897 en erg begaan met mijn schapen. Altijd op de hoogte van wat er speelde in ons mooie Zichem. Maar neemt u gerust plaats voor een kleine biecht. Dan kunt u weer met een zuiver geweten voort.

En zo geschiedde... Pastoor Munte gaf de kleuren aan en Dorreke maakte er het beste van.



Hij had nog één beeld van de Heilige Catharina te gaan, toen...

De verf is op mijnheer pastoor!

Ach Dorreke, voor een vrouw zijn de restjes goed genoeg.



Mijn lieve Catharina, ik zal zorgen dat je er ondanks de restjes netjes bij staat straks!



Wow Dorreke, dat heb je prachtig gedaan hoor! Vooral Catharina staat te stralen!

Schoon, kan zijn, maar vriendelijk is ze niet.

Julianus staat tegenover haar, met open armen. Hij vraagt haar al sinds jaren ten huwelijk. Zij weigert hem aan te kijken.



Wittes hoekje



Heb je het al gezien? Voor de kerk staat alweer een standbeeld van mij (en mijn geestelijke vader Ernest Claes)! Het is in 1985 onthuld door koning Boudewijn, 100 jaar na de geboorte van Ernest Claes. Misschien, als je flink je best doet om zoveel mogelijk kattenkwaad uit te halen, krijg jij later ook een eigen standbeeld.

BEKIJK DE KERK EENS GOED!

Zie je dat de noordkant van de kerk veel meer versierd is dan de zuidkant? We weten eigenlijk niet waarom dat zo is. Misschien was het geld op. Of misschien wilde men graag dat de kant die het meest gezien werd door de mensen die van Averbode de stad in kwamen, en door de schippers en de kooplui die over de Demer voeren, er zo mooi mogelijk uit zag. De Zichemnaren zijn trots op hun stad.

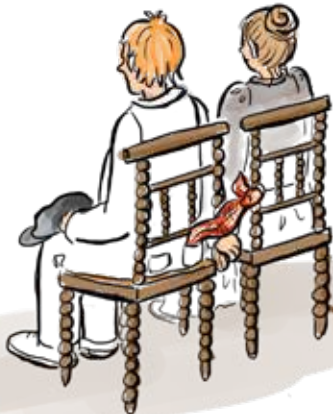


Ben je benieuwd naar hoe de kerk er van binnen uitziet maar is de deur op slot? Blader dan maar eens door het grote boek.

Doe jij ook weleens iets dat niet slecht bedoeld is, maar dat op de één of andere manier misloopt waardoor je toch weer een strek hebt uitgehaald? Hoog tijd om al je kattenkwaad eens op te biechten. Neem plaats in de biechtstoel en lucht je hart.

Zakdoekje knopen

Onder de hoogmis zag ik ineens de zakdoek van Jan Piek uit zijn zak hangen...
... Toen moest ik die wel vastknopen aan de stoel van Fiene Perdjuu.



Dat was lachen toen Fiene en Jan tijdens de mis opstonden en hun stoelen moesten draaien! Fiene werd zo rood als een tomaat omdat iedereen nu zag dat zij naast Jan zat.





Het klooster

VAN KLOOSTER TOT MATTENFABRIEK

De poort waar we nu voor staan is de mooi gerestaureerde toegangspoort van het vroegere klooster Onze-Lieve-Vrouw in d'Elze. Vanaf 1468 trokken de zusters zich hier terug om hun leven aan God te wijden. In 1883 werd het klooster omgevormd tot een tapijtfabriek, in de volksmond 'Het Mattenfabriek' genoemd. De aldaar gefabriceerde tapijten waren van zeer hoge kwaliteit. De rode en groene tapijten van het parlement in Brussel werden hier vervaardigd. Naast tapijten maakte de fabriek ook borstels en touwen. Ze bleef actief tot in het derde kwart van de 20ste eeuw. Er volgde eind 20ste eeuw allerhande plannen voor een herbestemming. Zo was er onder andere in 1988 een voorstel om het volledige complex in te richten als camping of als rusthuis.

GESCHIEDENIS

1370

Oudste vermelding van het begijnhof van Zichem.

1468

Het begijnhof wordt omgevormd tot klooster, volgens de regel van Sint-Franciscus. In 1474 volgt de overstap naar de regel van Sint-Augustinus.

21 februari 1578

Het klooster wordt zwaar beschadigd tijdens de Val van Zichem.

1795

Tijdens de Franse Revolutie worden de kloosterbewoners verjaagd en het klooster wordt geplunderd en verkocht.

1883

Het klooster wordt een tapijtweverij en een fabriek van borstels en touwen.

1997

De ruïnes van de vleugels van het klooster worden gesloopt. De oorspronkelijke toegangspoort wordt gerestaureerd. Het voormalige spreekhuys, pachterswoning en rectorshuis worden omgevormd tot woonhuis.

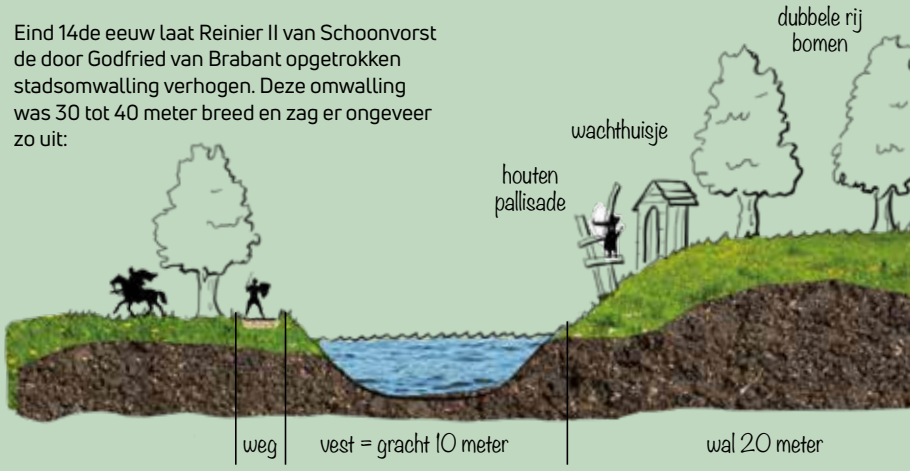
Ik heb de drie eeuwige geloften afgelegd: **gehoorzaamheid, armoede en kuisheid.** **Gehoorzaamheid** betekent niet dat wij braaf de regels volgen. Maar dat we luisteren naar wat er bij onze medezusters en de mensen om ons heen leeft en proberen te helpen waar mogelijk. Zo zijn wij een steun voor de armen en de zieken in Zichem.

Armoede betekent dat wij zusters geen persoonlijke eigendommen en geen salaris hebben. We delen alles met elkaar. Wat overblijft geven we aan de mensen die in armoede leven.

Met **kuisheid** wordt bedoeld dat wij bewust hebben gekozen voor een ongehuwd leven. Zo hebben we meer tijd voor gebed en bezinning en om te luisteren naar de mensen in Zichem en hen bij te staan in moeilijke tijden.

De vest

Eind 14de eeuw laat Reinier II van Schoonvorst de door Godfried van Brabant opgetrokken stadsomwalling verhogen. Deze omwalling was 30 tot 40 meter breed en zag er ongeveer zo uit:



VROEGER

Vanaf het centraal gelegen marktplein vertrokken er drie verbindingswegen: naar het noorden, het zuidwesten en het zuidoosten. Op de plaats waar zij de omwalling of de Demer kruisten werden drie stadspoorten gebouwd.



Deventer, 1560



NU

Het verloop van deze wallen is nog deels te volgen en te herkennen in de zuidelijk gelegen Veststraat en in een verhoging bij de Maagdentoren.

Spaanse ruiter



Wanneer je hier de straat uitkijkt, kun je op de rotonde een beeld zien staan. Het is een Spaanse ruiter op steigerend paard. Dit beeld van Karel Hadermann werd in 2005 geplaatst ter herinnering aan het moedige verzet van de Zichemnaren in 1578 tegen de overmacht van het Spaanse leger.

GESCHIEDENIS

1301

De omwalling wordt opgetrokken door Godfried van Brabant.

Eind 14de eeuw

Reinier II van Schoonvorst laat de stadswallen verhogen.

21 februari 1578

In de 80-jarige oorlog worden de stadswallen zwaar beschadigd bij de inval van de Spaanse troepen.

1894

Bij de aanleg van het 't trainke wordt het eerste deel van de wallen gesloopt.

Na WO I

De wallen worden afgegraven, de achterliggende gracht gedempt en de huizen worden op de plaats van de wal gebouwd.

Nu

Op de luchtfoto (linkerpagina) en in het huidige stratenpatroon is de omwalling nog steeds zichtbaar.

Hihhi, ik wil naar huis! Ook al is het hooi hier verdraaid lekker. Ik vind die Zichemnaren er niet betrouwbaar uitzien en mijn baas lijkt ook bang voor ze te zijn.

God sta mij bij! Ik weet dat wij deze strijd kunnen winnen maar toch doe ik het bijna in mijn broek van angst. Die rebelse Zichemnaren zijn tot alles in staat.



Bij de Pater Richard van de Wouwerstraat gaan we naar rechts en lopen zo de Demerbroeken in. Het stuk grond naast de Demer is een groot deel van het jaar behoorlijk moerassig, een gevolg van opborrelend grondwater en overstromingen. Deze natte gebieden noemen we beemden of broeken. Het verschil tussen een beemd en een broek is dat een broek van oorsprong een weide is waarop, na het afhaken van het hooi, iedere boer zijn vee mocht laten grazen. Een beemd daarentegen is prive-hooiland. Heel wat toponiemen in de Demervallei verwijzen naar broeken en beemden. Zoals de Kloosterbeemden en de Demerbroeken in Zichem.



“

'In het najaar en in het voorjaar, dikwijls zonder onderbreking tusschen de twee, liggen de beemden eindelijk onder water geschoten. Dan lijkt het Zichems broek [...] één blank meer, waarop de watervogels met gansche kudden kermis vieren.'



ERNEST CLAES
De Demervallei, 1935



De Demerbroeken

OVERSTROMEN GOED OF SLECHT?

Vroeger wist men niet beter of overstromingen van de Demer hoorden erbij. Ze waren belangrijk voor de landbouw omdat er na elke overstroming een fijn laagje vruchtbare slib achterbleef op het land. Later werd het indijken van de rivier steeds populairder, tot de zware onderstromingen in 1998 zorgden voor een ommekeer in het denken. Water ophouden met dijken maar wel plaatselijk laten overstromen, lijkt nu een betere oplossing. Hierbij heb je zowel de voordelen van het vruchtbare slib als die van de droge voeten op andere plekken.

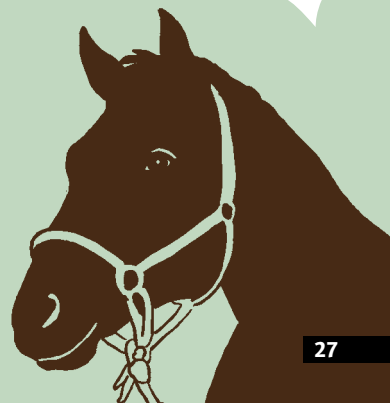


Wil je droge voeten houden, volg dan het dwaallichtjespad door het broek. Maar pas op, dit kan gevaarlijk zijn!

Zichems hooi is het allerlekkerst!

HOOILAND

Al in de prehistorie werd de Demervallei met zijn moerassen en wilgenstruwelen ontgonnen tot een lappendeken van hooilanden en turfputten. Hooi is voor Zichem lange tijd een belangrijk exportproduct geweest. Het hoogtepunt van de hooieconomie lag in de tweede helft van de 19de eeuw, toen de Zichemse beemden één van de grote leveranciers waren voor de ruitereien in Brussel en andere grote steden. Door de opkomst van de auto (tussen de twee Wereldoorlogen) viel het paard weg als krachtbron en verdween ook de behoefte aan hooi.



Op strooptocht met...

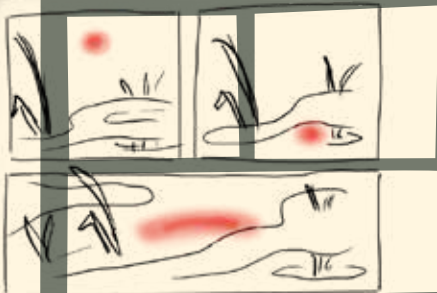
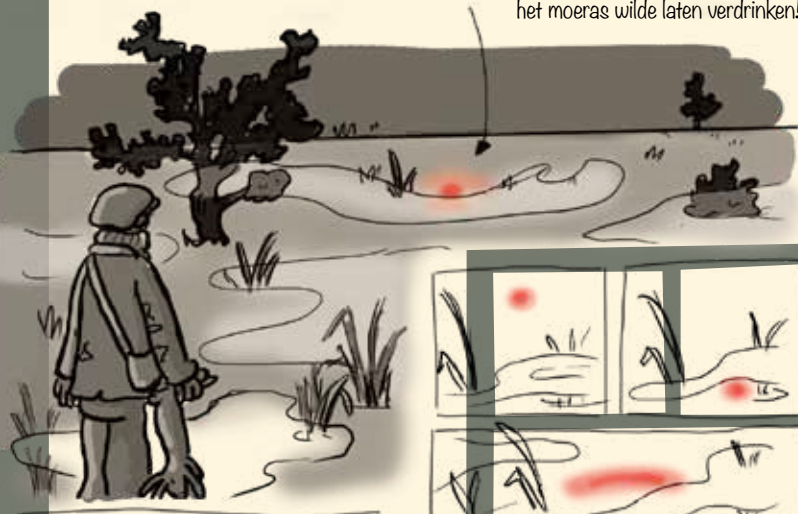
He, pottenkijker! Je wilt zeker weten wat ik hier doe? Dat gaat je niks aan!



Maar ik kan je wel vertellen dat 't niet pluis is in de Demerbroeken!
Vannacht zag ik daar een dwaallicht!



Ik struinde door zompige hooilanden toen ik ineens dit zag... Een dwaallicht, dat mij in het moeras wilde laten verdrinken!



'Eerst komt er een vage glans, als de weerschijn van een vuur, dan klaart door de nevel langzaam een rode vorm, nu hoog, dan laag, rond, langwerpig. Altijd verandert het en beweegt het, en stokstijf blijft degene die het beziet stilstaan. En opeens is het of het rode licht hem ontdekt heeft, als een schicht komt het recht op hem toegevlagen, en dan is er maar één uitweg, lopen, lopen, lopen...'

Ernest Claes, 'Jeugd', 1940

Maar ik was sterk en kon net op tijd wegluchten!

Help!
Moeder!

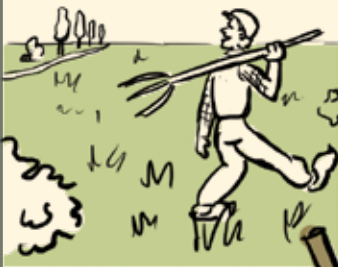


Dag Wannes! Al zo vroeg op pad? Of moet ik zeggen zo laat? Hahaha!
Wij gaan vandaag hooien want 't is prachtig weer!



Het gras is nog
keinat man!

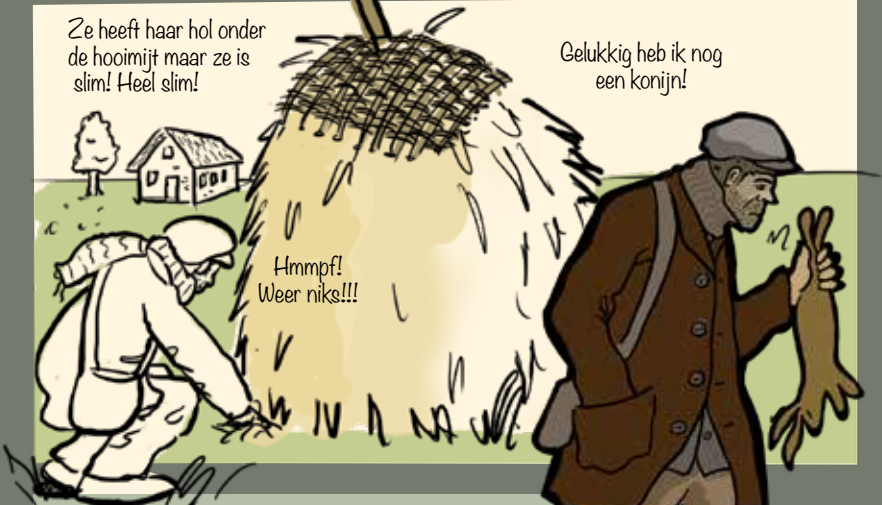
Precies Wannes! Je scheert een
baard toch ook niet als hij droog is!



POEH, die is weg!
Kan ik eindelijk kijken
of die verrekte
steenmarter in
mijn val is gelopen
vannacht!



Ze heeft haar hol onder
de hooimijt maar ze is
slim! Heel slim!



Gelukkig heb ik nog
een konijn!

Hmmpf!
Weer niks!!!

WANNES RAPS is een figuur uit een boek van Ernest Claes. Hij was een beetje een zonderling die vaak in zijn eentje door de Demerbroeken zwierf. Tegen de dwaallichtjes had hij een soort gedicht gemaakt: De Peerdenpaternoster. Als je deze uitspraak, kon je niks gebeuren.



DWAALLICHTJES

Vroeger geloofde men dat dwaallichtjes de zielen van ongedoopte of doodgeboren kinderen waren die de mensen het water

in probeerden te lokken. In feite gaat het om uit het moeras opborrelend methaan- of moerasgas dat langzaam ontbrandt.

Het was een mooie dag. Dabbe, Krol en ik lagen lekker lui in het gras...

Tot Dabbe ineens riep:

Gisteravond heeft Wannes een spook gezien! 't was net een mens maar dan met een laken en een doodshoofd!



Een spook! Waar?

Op de Galgenberg



Daar spookt het alle nachten, omdat daar vroeger mensen werden opgehangen. Ik heb een keer een koord gevonden waar er een aangehangen had!...



Wel... daar hing nog een stukje vel en een pluk haar aan!

hoe weet je dat?



Ik ben geen bangerik... maar in het donker door de Demerbroeken lopen, vind zelfs ik een beetje eng! Heb jij op het dwaallichtjespad durven lopen? Aan het eind van het pad vind je mijn droomstoel in de wilgenboom. Daar kun je even bijkomen en wegdromen bij het ruisen van de wilgenblaadjes.



Een eindje verderop zie je mij op mijn kop staan. Probeer dat ook maar eens! Dan ziet de wereld er meteen een stuk vrolijker uit!





De watermolen

GESCHIEDENIS

1472

Oudste vermelding van de Grote Molen. Waarschijnlijk stond de molen er al in de Middeleeuwen nadat op het einde van de 13de eeuw de Nieuwe Demer werd gegraven.



ONDSLAGMALENS

Aan de andere kant van het water zien we nu de Grote Molen van Zichem liggen, duidelijk herkenbaar aan het grote waterrad. Het is een onderslagmolen. Het water stroomt onder het rad door. Dit type molen wordt gebruikt in waterlopen met een klein verval (hoogteverschil tussen begin en einde van de rivier) zoals de Demer. Het water wordt voor het rad opgestuwd. Wanneer de molenaar gaat malen, zet hij de stuw aan de onderkant een beetje omhoog. Zo wordt het water met kracht onder het rad doorgedruwd en in beweging gezet. Het rad zet op zijn beurt het maalwerk van de molen in werking en zo wordt het graan gemalen.



1768- 1771

Stadhouder Willem V van Oranje, Heer van Zichem, laat de oude molen vervangen door een nieuwe in ruil voor ieder 18de vat graan dat er gemalen wordt en ieder 22ste deel van het mout.

1908

Brand in de molen! De molen wordt een jaar later heropgebouwd.

1979-1980

De molen draait een laatste maal ter gelegenheid van de opnames van de film *De Witte van Sichem*.

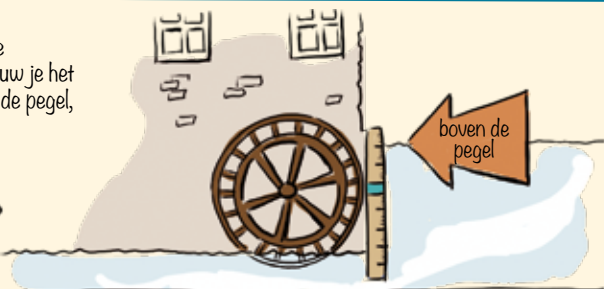
WAAROM PACHTERS VAN DE MOLEN VAAK BIERBROUWERS WAREN

De bierbrouwers die voor hun bier gerstemout nodig hadden, konden hun graan goedkoop in de door hun gepachte molen laten malen. Het geld dat ze op deze manier uitspaarden, gebruikten ze om de pacht te betalen. Het malen deden ze natuurlijk niet zelf. Daar hadden ze een molenaar voor in dienst. Molenaar zijn, was hard werken voor weinig geld. De kosten van onderhoud en reparatie van de molen kwamen voor rekening van de heer van Zichem.



Het molenaarsdilemma

Als molenaar doe je het zelden goed! Stuw je het water op tot boven de pegel, dan gebeurt er dit...



De pegel is de hoogte waarop de molenaar het water in de Demer dient te houden

Zo molenaar, je hebt goed door kunnen malen!



Zeker! Bij deze waterstand doe ik goede zaken!

Zo kan ik de pacht betalen!

stroomopwaarts (voor de molen)
... maar m'n mooie graan is verpest door het hoge water



stroomafwaarts (achter de molen)

Leuk dat je zoveel kon malen...
...maar mijn tarwe hangt slap door te weinig water!



't Loopt niet goed molenaar!
Je hebt weer boven de pegel gemalen
Dat wordt een boete!



En als ik het water onder de pegel houd, is er minder kans op overstromingen...
...maar kan ik wel veel minder malen...



Waar blijft het pachtgeld molenaar?



Ons tarwe groeit goed zo maar we kunnen het niet laten malen tot meel!



Stoere vent he, die Thijs!

Met al die snelle wisselingen van de waterstand kan ik niet varen!

Dit is **GREGORIUS VOS**, bijgenaamd 'Den Thijs'. Hij was de laatste molenaar en een echte held. Hij redde 18 mensen uit de Demer! Tijdens de Tweede Wereldoorlog mocht de molen van de Duitsers niet gebruikt worden. Hij heeft toen veel stiekem gemaal om de mensen te helpen.



Kijk eens naar het water van de Demer! Dat stroomt best hard. Wedstrijdje doen met het water? We lopen langs de kade naar het startpunt en gooien daar ieder een eigen takje in het water. Dan rennen we met het takje mee. Wiens takje als eerst onder de brug door is, heeft gewonnen!



Kijk goed rond of je deze objecten kunt vinden:



Raderwerk van de molen

Plaquette van Stuw Zichem



Binnenwerk van de molen (TIP: Ga op bezoek bij de dokter!)



Het is altijd mooi om te zien hoe de zakken meel omhoog gehesen worden! Op een dag mocht ik helpen. Elke keer als de zak vastgemaakt was aan het touw, riep ik 'HOEP!' En dan trok de molenaar de zak omhoog. Na een tijdje werd het wat saai en toen haakte ik stiekem de kleine haak achter de gesp van de knecht zijn broeksband. Hoep, daar ging hij de lucht in! Maar de gesp brak en hij kwam met een smak op de grond! Ik pakte bliksemsnel mijn holleblokken en rende in één asem tot thuis.





De Hemmekes

Het grasland met de picknickbanken waar we nu doorheen wandelen wordt de Hemmekes genoemd. Afkomstig van het Oudnederlandse woord 'ham' dat knieholte betekent. Als plaatsnaam wordt met het woord 'ham' een weide aangeduid, die in de knieholte/meander van een rivier ligt. Zo liggen de Hemmekes in de bocht van de Oude Demer.



GESCHIEDENIS

Einde 13de eeuw

Rechttrekken van de Demer ter bevordering van de scheepvaart.

1865

Aanleg van de spoorlijn Hasselt-Leuven. Door de aanleg van het spoor en enkele wegen, verliest de Demer haar belang voor het vrachtvervoer.

Na WO II

De Demer wordt steeds meer ingedijkt. Dit om overstromingen beter te kunnen beheersen.

1998

De laatste grote overstroming van de Demer.

WAT KROM IS, WORDT RECHT GEMAAKT

Vanaf de middeleeuwen werden delen van de Demer rechtgetrokken, onder andere de meander bij de Hemmekes. Over een recht stuk rivier konden de schepen veel sneller vooruit komen en de Nieuwe Demer liep langs het centrum van de stad. Dat kwam de handel via de rivier ten goede. Schepen met allerhande vracht: wol, laken, biervaten, stenen, hooi of graan werden getrokken door scheepstrekkers en paarden. Voor het laden en lossen van goederen werden er aanlegplaatsen gemaakt achter de lakenhal, tussen de Grote Molen en het Elzenklooster. Schepen die niet aanmerden in Zichem moesten over de Oude Demer varen. Het tolhuis op de markt was het gildehuis van de scheepstrekkers en de plek waar de schippers dienden te betalen voor hun doortocht. De tol bedroeg één stuiver per doorvarend schip.

BOTEN TELLEN

In de eerste helft van de 16de eeuw voeren er jaarlijks 250 schepen over de Demer. In de tweede helft van die eeuw nam dit af door de Tachtigjarige Oorlog. Na een opleving begin 17de eeuw verminderde het scheeps-transport langzamerhand en bloedde en doofde uiteindelijk uit door de komst van de spoorlijn.

De scheepstrekkersgilde

Om schepen te mogen trekken moet je lid worden van de scheepstrekkersgilde.



Tol- en gildehuis Het Witte Paard

Zo jongen, jij wilt dus scheepstrekker worden!
Dan mag je eerst wat geld in de kas storten.



Maar dan ben je er nog niet! Je moet jezelf eerst bewijzen door als knecht een poosje mee te draaien.

Ik mag tol heffen aan de Dijkbrug...

U krijgt een boete omdat uw schip te zwaar beladen is meneer!



...De sluis openen en op de hoorn blazen als er een schip aan komt...

TOEEOEET!!!



... En natuurlijk meehelpen met het trekken van de schepen!

Dat valt tegen he knulletje!
Scheepstrekken is niet voor watjes!



Vervolgens wordt er lang over mij gepraat om te bepalen of ik echt toe mag treden tot de gilde.

Ik zeg: doen!
Hij heeft een
goede inzet!

Pfft, je had hem moeten zien
bij 't trekken met die
dunne armpjes!

Ach man,
weet je nog
hoe je zelf
begon?



En dan mag ik de eed afleggen!

Hierbij beloof ik plechtig dat
ik het schip in lijn zal houden
en me onderweg door
niemand zal laten
vervangen!
Ik zal niet vechten,
ruzie maken of
vloeken en mijn
religieuze
verplichtingen
nakomen!



't scheepstrekken kan
behoorlijk zwaar zijn!



stroomopwaarts

Soms te zwaar voor
mensen. Maar
niet voor
paarden!



En soms is het
een eitje!



stroomafwaarts

Het geld dat we verdienen gaat voor de helft in de kas van de gilde. Dat vindt iedereen ok, want daarvan bekostigen we de tweejaarlijkse teerdagen, waarbij we zoveel mogen eten en drinken als we willen!



Het **TREKGEBIED** van elke
scheepstrekkersgilde was duidelijk
afgebakend. Zo trok de gilde van Aarschot de
boten tot aan Zichem, waar de Zichemse scheeps-
trekkers het overnamen en de boten tot voorbij
Diest trokken. De voerman bleef wel op het
hele traject in dienst.



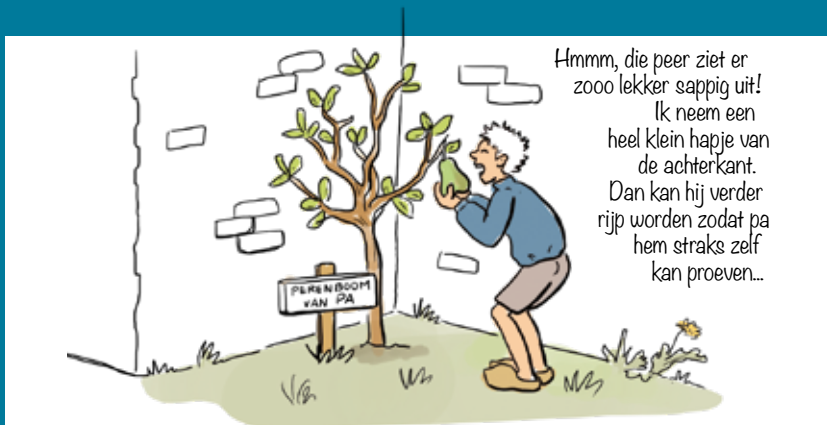
PERENBOMEN

Hier in de Hemmekes is het goed vertoeven. Een prima plek voor een korte stop met picknick. Wat dacht je van een lekkere sappige peer? In september kun je die hier zo van de bomen plukken. De perenbomen zijn hier aangeplant als verwijzing naar het verhaal van de Witte en het perenboompje van zijn vader. En natuurlijk ook omdat perenbomen mooi zijn, de bloesem allerlei insecten aantrekt en peren gewoon erg lekker zijn!

Op de picknicktafel vind je het scheepstrekkerspel. Zoek een pion (steentje, takje, blaadje), speel het spel en kijk wie er als eerste met zijn schip over de Demer Zichem voorbij is gevaaren. Pas op dat je niet in de draaikolk terecht komt met je schip!

ANEKNOTE BABYBOTEN

Sommige mensen geloofden dat kinderen met boten werden gebracht. Had het schip een bruin zeil dan was het een jongetje, had het een wit zeil dan was het een meisje.



Perenproeverij





Het station

We zijn weer terug bij het station. Het tweede handelscentrum in de geschiedenis van Zichem. Vanaf de opening in 1865 werd het een druk vervoersknooppunt. Hout, hooi, seizoensarbeiders, bedevaarders en Zichemnaren die even naar Aarschot of Diest wilden om boodschappen te doen.

GESCHIEDENIS

1865

Station Zichem wordt geopend.

1894

Spoorlijn naar Scherpenheuvel ('t trainke, spoorlijn 30) wordt gerealiseerd.

1900

Tram Zichem – Turnhout, met aftakking naar Mol, wordt aangelegd en dient als ontsluiting van en naar de Kempen.

SUPERHOOI

Zowat heel de Demervallei bestond vroeger uit hooiland, met Zichem als centrum. Hooihandelaars, zoals de families Van Meeuwen en Weynants, kochten er hooi van de boeren op. Het hooi werd uitgevoerd naar Brussel en Antwerpen, vooral voor de paarden van het Belgisch leger. Hooi was zowat het enige exportproduct van betekenis voor de vallei en was de drijfveer voor de landbouw in de regio. Tijdens het hooiseizoen stond de omgeving van het station vol met hooimijten.



Treinreizigers

Ernest Claes schreef in *De Witte*:
“De statie had altijd een
bijzondere aantrekkelijkheid;
het was iets dat rechtstreeks in
verband stond met de grote wereld
buiten Zichem, en de mensen,
die er stonden te wachten, leken
daar veel gewichtiger dan in
hun wekelijkse doen.”

Maar waar reisden de mensen heen
met de trein en wat werd er nog
meer vervoerd?



Wist je dat het station van Zichem in 1906 het grootste aantal **WEEKABONNEMENTEN** in België uitreikte voor onder andere de seizoensarbeiders?

Wij gaan vandaag lekker shoppen op de markt in Aarschot.



Ik kom van de koolmijnen in Limburg. Op weg naar huis. Smerig werk en 't betaalt nog slecht ook!

Kun je niet beter met ons mee gaan bieten oogsten in Wallonie?



Wist u dat er in Scherpenheuvel aan de lopende band wonderen gebeuren? Daarom gaan wij erheen op bedevaart!



Hmm, ik ga er vooral heen om te bidden tot Onze-Lieve-Vrouw

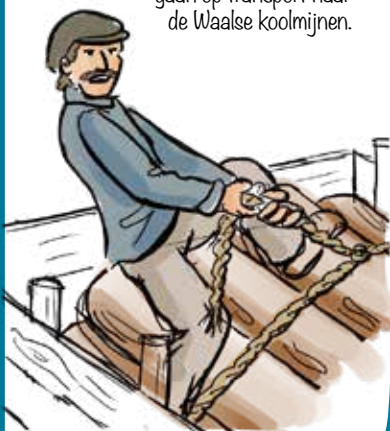
Waar ik heen ga met de trein? Naar Diest natuurlijk! Een pintje pakken in café de Zatte Koe.



Dit hooi gaat naar Brussel. 't Schijnt dat ons hooi zo goed is dat de paarden in 't leger niks anders meer willen eten.



Deze boomstammen gaan op transport naar de Waalse koolmijnen.





Weet jij wat de volgende woorden in ons Zichems dialect betekenen?

Stause

- a. station
- b. kerk
- c. staat

Buskop

- a. scheldwoord
- b. hoog koffiekopje
- c. bisschop

Moërzaeker

- a. mier
- b. jongen die tegen de muur plast
- c. lekkende dakgoot

Maske

- a. masker
- b. meiske
- c. stampot

Broebele

- a. borrelen
- b. roddelen
- c. bobbelen

Hoemel

- a. hemel
- b. hommle
- c. bende

Statie = a
 Buskop = c
 Muurzeiker = a
 Maske = b
 Broebelen = a
 Hoemel = b

Kun je deze gebouwen terugvinden?



stationsgebouw

hooihandelaar Van Meeuwen



hooihandelaar Weynants

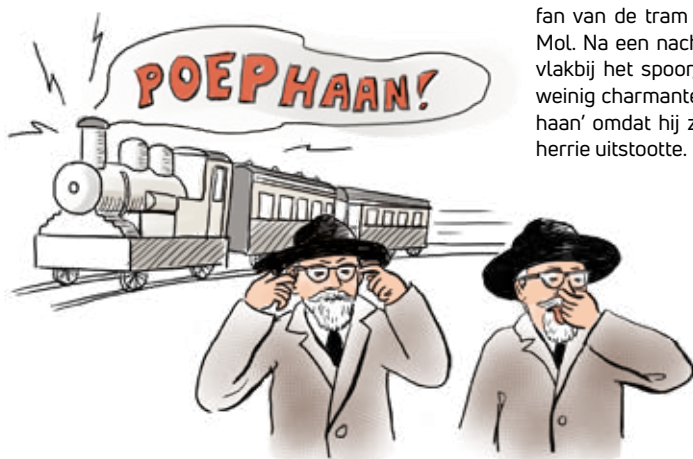


Tramstation



DE POEPHAAN

Ernest Claes was bepaald geen fan van de tram naar Averbode/Mol. Na een nachtje in een hotel vlakbij het spoor, gaf hij hem de weinig charmante bijnaam 'poephaan' omdat hij zoveel stoom en herrie uitstootte.



Een raadsel

Het heeft vier poten en twee horens,...
en... het kan Frans praten. Wat is dat?

Antwoord: Een koel Dat van het Frans
praten heb ik er maar bij gedaan om
het moeilijker te maken!



Tot ziens!

Zo, dat was dan onze wandeling door Zichem. Ik vond het plezant om jullie mijn woonplaats te laten zien en hoop dat jullie het net zo leuk hebben gevonden. Kom gerust nog een keer op bezoek! Als het warm genoeg is, zwem ik in de Demer en zo niet, zoek me dan in de Demerbroeken of bij de Maagdentoren.



Wat vond jij de mooiste/ leukste/ meest interessante plek die je gezien hebt vandaag?



Maak hier een mooie foto en post deze foto met #dewitte.



- het station
- de treinbrug
- de Maagdentoren
- de markt
- de kerk
- de watermolen
- de Demerbroeken

HUIZE ERNEST CLAES

Heb je nog puf om verder te wandelen en wil je het huis van de beroemde schrijver Ernest Claes zien? De plek vanwaar hij al die prachtige verhalen over mij en onze stad uit zijn pen heeft laten vloeien? Loop dan het spoor over en volg de Ernest Claesstraat voor ongeveer 1 km tot aan nummer 152. De tuin is steeds vrij te bezoeken. De openingsuren van Huize Ernest Claes kun je terugvinden op visit.scherpenheuvel-zichem.be.





ERNEST CLAES

De Witte, 1920



“

“Over het wijde broek zat de zon zo groezementig te stoken alsof de lucht aan het smelten was, en daar hing over de vlak uitgespreide beemden een tintelende lichtschittering die de kop aan 't duizelen bracht. Geen vogel was in de lucht te zien. De hoge grashalmen lieten hun vlummige koppen topzwaar neerhangen, de baardige aren van het wilde gers waren dor grijs, als verschroeid, en in 't droog rutselend gras kondt ge de sprinkhanen horen knisperen. De Witte zag de statie liggen met haar rode gevel en zinken dak, vlak in de felle zon, en daar achter de hoekige daken van het dorp rond de kerk. 't Was of de hartenklop van het leven met een slag was stilgevallen, en of al de dingen lagen vastgesteld op de eendere plaats waar ze stonden.”